

Bønner til Erlik Han: tengrisme og kampen om fortiden i tyrkisk populærkultur

Douglas Mattsson, Malmö Universitet

Abstract

Det hævdes ofte, at 99 procent af Tyrkiets befolkning er muslimer. Den forestilling er kun blevet styrket yderligere efter mere end 20 år med politisk dominans fra det religiøst-konservative regeringsparti AKP. I stigende grad udfordres denne opfattelse dog, og alternative religiøse bevægelser og traditioner er på fremmarch i Tyrkiet. Denne artikel tager udgangspunkt i netop sådan en alternativ religiøs tradition i nutidens Tyrkiet. I de seneste år er der sket en stigning i antallet af populærkulturelle produkter, som gør brug af myter, fortællinger og referencer til det, der er blevet kendt som tengrisme, og denne delvist tyrkiske og førislamiske religiøse tradition synes at være blomstret op i Tyrkiet i de senere år. Artiklen her undersøger forekomsten af tengrisme i tyrkisk populærkultur med særligt fokus på tyrkisk metalmusik. Den analyserer, hvilke referencer til tengrisme tyrkiske metalbands gør brug af, og hvilke formål disse tjener. Artiklen argumenterer for, at anvendelsen af tengrisme i tyrkisk metalmusik kan opleves og forstås som kontroversiel på to forskellige måder. Dels kan brugen af tengrisme forstås som et udtryk for etno-nationalisme, og dels kan den ses som en modstand mod islam og den herskende politiske orden.

Nøglebegreber: metalmusik, nyhedenskab, tengrisme, Erlik, Tyrkiet, politik, populærkultur, musik

“Jeg har levet hele mit liv under AKP. Men vi tyrkere var ikke muslimer til at starte med; vi havde noget andet”, fortæller den unge metalmusiker mig og viser mig den tatovering, der pryder hans venstre underarm. Motivet er en *kam duvulu*, en shamantrømme, der viser den tengristiske kosmologi, hvor verden er opdelt i tre sfærer: den himmelske, den jordiske og den underjordiske. Den tatoverede tromme er omgivet af tyrkiske runer hentet fra Orkhon- og Jenisej-inskriptionerne (se nedenfor), og teksten kan oversættes til “Når Tengri beslutter det, er menneskeslægten skabt til at dø”.

Det hævdes ofte, at 99 procent af Tyrkiets befolkning er muslimer. Det er et narrativ, der fremføres både af politikere, af Tyrkiets ledende regeringsparti Retfærdigheds- og Udviklingspartiet eller *Adalet ve Kalkınma Partisi* (herefter AKP) og i offentlige rapporter fra den tyrkiske religionsmyndighed *Diyanet İşleri Başkanlığı* (herefter Diyanet). Eksempelvis viste en spørgeskemaundersøgelse gennemført for Diyanet i 2014, at 99,2 procent af Tyrkiets befolkning bekender sig til islam (Hecker 2022). Den konklusion kan man dog sætte spørgsmålstegn ved, for undersøgelsen led af flere metodologiske fejl. For eksempel har den tyske forsker Pierre Hecker påpeget, at svarmulighederne var stærkt begrænsede (Hecker 2022), og at svarmuligheder som “sekulær”, “deist” og “ikke-religiøs” manglede. Hecker mener derfor, at undersøgelsen snarere bør forstås som et bestillingsarbejde, hvis formålet det var at “underbygge myten om den tyrkiske nations muslimske natur” (Hecker 2022, s. 69). Andre undersøgelser fra private forskningsaktører såsom MAK (2017), KONDA (2018) og OPTIMAR (2019) (gengivet i Hecker 2022; 2024) tegner da også et billede af virkeligheden som noget mere dynamisk. I undersøgelsen fra MAK angav seks procent af respondenterne, at de var deister, og fire procent at de var ateister. I KONDA’s undersøgelse angav tre procent, at de var ateister, mens to procent oplyste, at de ikke havde nogen religion. Hele ti procent af de adspurgte i OPTIMAR’s undersøgelse erklærede, at de ikke troede på Gud (Hecker 2022; 2024). Det kan syne som marginale forskelle, men tallene viser klart, at det religiøse landskab i Tyrkiet er langt mere heterogent, end hvad der kommunikerer fra officielt hold.

Diyanets undersøgelse fra 2014 er blot et eksempel på, hvordan det ledende regeringsparti AKP gennem sin regeringsperiode aktivt har forsøgt at islamisere den offentlige og politiske sfære i Tyrkiet (Yilmaz 2021; Yilmaz & Albayrak 2022). Inden for populærkulturen er islamiseringen blandt andet kommet til udtryk i en dyrkelse af Det Osmanniske Rige, som har ført til en markant stigning antallet af i såkaldt neo-osmanniske tv-serier, film og andre kulturprodukter, der glorificerer den osmanniske fortid (Çevik 2019; Ghulyan 2019; Kraidy & Al-Ghazzi 2013).

Denne artikel tager i stedet udgangspunkt i en alternativ religiøs tradition i nutidens Tyrkiet. Hen over de senere år er der nemlig også sket en stigning af antallet af populærkulturelle produkter, der gør brug af myter og fortællinger fra og referencer til det, der betegnes som tengrisme. Denne tyrkiske og førislamiske religiøse tradition synes at have oplevet et opsving i de senere år (Akgönül & Zwilling 2024; Arslan 2024). I 2024 blev organisationen *Gök Tengri Derneği* eksempelvis grundlagt,¹ og i 2022 lykkedes det en tyrkisk statsborger at blive officielt anerkendt som tilhænger af tengrisme på sit identitetskort, efter dette ellers først var blevet afvist af Diyanet (Duvar 2022). Snarere end at se disse begivenheder som isolerede tilfælde kan tengrismens fremkomst forstås som del af en bredere tendens i Tyrkiet, hvor religiøse alternativer til islam i stigende

¹ *Gök Tengri Derneği*, forkortet GÖK-DER, er en forening med hovedkontor i Ankara. De organiserer blandt andet weekendophold om tyrkisk kultur, hvor der oftest er indgår shaman-ritualer samt forelæsninger om tengrisme. De er også meget aktive online på sociale medier som Instagram, X, og Telegram med op mod 100.000 følgere.

grad efterspørges. En nyere undersøgelse viser eksempelvis, at alternative spirituelle praksisser er i vækst i Tyrkiet, selvom den dog også fastslår, at sådanne praksisser fortsat er kontroversielle, fordi de udfordrer traditionelle muslimske identiteter (Avci & Albayrak 2025).

Artiklen her undersøger forekomsten af tengrisme i tyrkisk populærkultur med særligt fokus på metalmusik. Populærkultur forstås her ikke som et spørgsmål om popularitet, men snarere i tråd med John Lydens (2019) bredere forståelse af det populærkulturelle som et medium for forhandling og udtryk af uenigheder om en gruppes fælles kulturelle værdier. Artiklen analyserer, hvilke referencer til tengrisme der optræder i tyrkisk populærkultur, og hvilke formål disse tjener. På baggrund heraf viser artiklen, at den nutidige konstruktion af Tyrkiets førislamiske arv i tyrkisk metalkultur adskiller sig fra den måde, hvorpå tengrisme traditionelt er blevet forstået i Tyrkiet. Samtidig argumenteres der for, at brugen af tengrisme kan opleves som kontroversiel på to forskellige måder: dels som et udtryk for etno-nationalisme, dels som en form for modstand mod islam og den nuværende politiske orden. Så vidt forfatteren ved, er dette den første undersøgelse, der analyserer forekomsten af tengrisme i tyrkisk populærkultur.

Tengrisme og Tyrkiets førislamiske arv

Tengrisme, også kaldet “troen på den evigt blå himmel”, opstod sandsynligvis i Centralasien blandt tyrkiske og mongolske nomader og er en af menneskehedens ældste, kendte religiøse traditioner (Bira 2003; Golden 2011). Blandt de tidligste historiske kilder til tengrismen, vi har adgang til i dag, er de såkaldte Orkhon- og Jenisej-inskriptioner fra 700-tallet, som blev opdaget i 1889 i det nuværende Mongoliet (Sharifova 2021). Der er debat om, hvilken litterær genre disse inskriptioner tilhører (Sharifova 2021), men de nævner guderne Tengri, Umay og Erlik (Burnakov 2011; Isaacs 2021). Tengrisme er vanskelig at definere, fordi den, som Isaacs (2021, 451) bemærker, er “karakteriseret ved både mono- og polyteisme”. Betegnelsen tengrisme (alternativt tengriisme, tenriisme, tenerisme eller tengrianisme) stammer fra navnet på den vigtigste guddom i traditionen, højguden Tengri (alternativt Tanrı eller Kök Tenri), som beskrives som den, der bestemmer alle menneskers skæbne (Isaacs 2021). Netop det, at Tengri ofte beskrives som en højgud, har ført til opfattelsen af tengrismen som en monoteistisk religion. For eksempel har den russiske stormufti Talgat Tadzhuiddin argumenteret for, at tengrismen udgør den første monoteistiske religion, og at tatarerne allerede “tilbad Allah under navnet Tengri længe før profetens [Muhammads] fødsel” (Laruelle 2007, 206).

Den opfattelse, at tengrismen var en tidlig form for monoteisme, og at dette senere gjorde det lettere for tyrkiske folkeslag at omfavne islam, findes også i tyrkisk historieskrivning. I den tidlige republikanske periode anså kemalisterne det for nødvendigt at skabe en tyrkisk historieskrivning, der placerede Det Osmanniske Rige i baggrunden og som et kun marginalt element i en ellers storslået tyrkisk historie (Cinar 2015). I denne

historieskrivning, som på visse måder stadig reproduceres i nutidige skolebøger, hævdes det endda, at tyrkerne ikke konverterede til islam som følge af ydre tvang eller påvirkning, men at de snarere aktivt *valgte* konversionen efter grundig granskning af islams lære (Cinar 2015, 29–30; Şaraplı 2021, 62). Desuden har man forsøgt at påvise kontinuitet og ligheder mellem islam og den religion, som tyrkerne praktiserede før islam (Cinar 2015, 30).

På trods af disse forsøg på at fremstille tengrismen som en grundlæggende monoteistisk religion findes der mange andre religiøse dimensioner i det, der betegnes som tengrisme. Det gælder blandt andet shamanisme, totemisme og animisme samt troen på forfaderånder og andre guddomme såsom *Umai* (gudinde for Moder Jord, frugtbarhed og uskyld), *Erlik* (gud/hersker over underverdenen) samt forskellige guder eller ånder knyttet til naturfænomener og elementer (ild, vind, vand, solen, månen, torden osv.) (Isaacs 2021). Isaacs beskriver det kosmologiske verdensbillede i tengrismen som tredelt: det himmelske niveau (*Tengri*), som tilhører Tengri; det jordiske niveau (*Yer Sub*), hvor natur- og forfaderånder befinder sig; samt det underjordiske niveau (*Erlik*), hvor Erlik hersker (Isaacs 2021; se også Burnakov 2011).

Tengrisme kan med andre ord betragtes som et paraplybegreb, der omfatter en række forskellige forestillinger, guddomme og myter. En måde at nærme sig en heterogen tradition som tengrismen på er gennem socialsemiotikkens perspektiver.

En socialsemiotisk tilgang til tengrisme

I analysen af artiklens materialet har en socialsemiotisk tilgang vist sig frugtbar (Kress og van Leeuwen 2001; van Leeuwen 2005). Anvendelsen af socialsemiotisk teori i studiet af religion er hen over de seneste år vokset (Rasit m.fl. 2019; Løvland 2019; Otterbeck 2021; Ackfeldt 2025). Et centralt aspekt af denne tilgang er at betragte sprog som en ressource frem for et sæt af regler, og tilgangen bidrager til at skabe en forståelse af, hvordan disse ressourcer forhandles og forandres gennem menneskelig interaktion (Halliday 1994, 192). Man bevæger sig også ud over et rent lingvistisk perspektiv og inkluderer andre kommunikative modaliteter såsom bevægelser, billeder, musik, layout og beklædning (van Leeuwen 2005). Disse er alle eksempler på 'semiotiske ressourcer'.

En semiotisk ressource er altså ifølge Theo van Leeuwen "de handlinger og artefakter, vi bruger til at kommunikere", hvilket også omfatter mindre åbenlyse udtryksformer end tale og skrevet tekst, såsom ansigtsudtryk, gestik, musik og video (van Leeuwen 2005, 3). Populærkulturelle udtryk som musik er de facto multimodale, hvilket vil sige, at forskellige modaliteter, såsom lyd, billede og tekst, samvirker i skabelsen af mening. Desuden har semiotiske ressourcer et meningspotentiale, der ikke er statisk, men kontekstuel (van Leeuwen 2005, 273). Hvordan en semiotisk ressource tidligere er blevet anvendt, påvirker de potentielle betydninger, den kan have, men disse betydninger er også bundet til sociale og kulturelle kontekster. Sådanne såkaldte 'semiotiske regimer' påvirker, hvordan vi fortolker, forstår og anvender semiotiske ressourcer. Med andre ord

er semiotiske ressourcer og deres meningspotentialer tæt knyttet til den sociale kontekst, hvori de indgår, samt til de aktører, der gør brug af dem. Dette betyder videre, at de samme semiotiske ressourcer kan forstås på forskellige og til tider også modstridende måder.

Metalmusik og hedenskab

Metalbands har længe vist fascination for og ladet sig inspirere af såkaldt hedenske kulturer og religiøse traditioner (Weinstein 2014). Inden for black metal er det ikke usædvanligt, at bands baserer deres tekster på førkristne religiøse traditioner som for eksempel asatro i Norden eller zoroastrisme for bands med rødder i Iran (Eckerström 2024). Her kan de hedenske motiver og referencer fungere som en måde at signalere modstand mod kristendommen eller andre abrahamitiske, monoteistiske traditioner (Fischer 2022). Der findes også en hel subgenre kaldet 'hedensk metal' eller alternativt *folk metal*, hvor bands ofte, som det gælder for norsk black metal, trækker på lokalt forankrede og specifikke religiøse elementer eller kulturelle traditioner (Weinstein 2014; Manea 2021). Ifølge den amerikanske kultursociolog og metalmusik-forsker Deena Weinstein (2014) er det ikke særlige musikalske karakteristika, der kendetegner bands, som betegnes som hedensk metal, men snarere deres tematiske fokus i tekst og visuelle udtryk på lokalt forankrede myter, historier og religioner, der forbindes med tiden før kristendommens indtog i Europa.

Weinstein (2014, 58) mener, at genren kan opdeles i tre klynger: 'neo-paganisme', inspireret af Gerald Gardner og Wicca; '*roots paganism*', som fokuserer på førkristne kulturer og krigsguder; samt 'chauvinistisk paganism', der introducerer mere etno-nationalistiske elementer, hvor visse grupper og religioner opfattes som en trussel mod den såkaldt 'oprindelige' kultur. Ud over fokuset på hedenskab (i bred forstand) er bands inden for genren hedensk metal kendetegnet ved et tydeligt naturtema i både tekster og visuelle udtryk. Videre er det ikke usædvanligt, at sådanne bands skriver tekster på deres modersmål eller på en særlig dialekt eller en ældre variant heraf frem for på engelsk, sådan som Weinstein (2014, 66) har vist. Det står i kontrast til dominansen af det engelske sprog inden for metalkulturen. I dag findes metalmusik, herunder hedensk metal, i næsten alle verdens hjørner (Wallach m.fl. 2011; Bardine og Stueart 2022), ikke mindst i Tyrkiet.

Metal i Tyrkiet

I modsætning til den gængse opfattelse af muslimske majoritetssamfund har metalmusik en lang historie i Tyrkiet. I takt med genrens stigende popularitet i 1970'erne og 1980'erne spredte metalmusikken og den tilhørende kultur sig verden over (Wallach m.fl. 2011; Weinstein 2011). Tyrkiet, hvor progressiv og psykedelisk rock allerede i 1970'erne var populært, tog fra starten af 1980'erne også den nye musikgenre til sig

(Hecker 2010, 2012). På samme måde som andre steder i verden (Kahn-Harris 2007) var de tidlige tyrkiske metalfans i begyndelsen afhængige af at udveksle kassettebånd (*tape trading*) og af småskalaimport af metalalbums gennem den tyrkiske diaspora eller fra personer, som regelmæssigt kom udenlands (Hecker 2012; Mattsson 2025). Dette betød også, at de større tyrkiske byer som Izmir, Ankara og Istanbul tidligt blev centre for metalmusik i Tyrkiet. I disse storbyer lå også flere af landets prestigefyldte universiteter, og genren blev hurtigt populær blandt studerende (Yildirim 2023).

I anden halvdel af 1980'erne havde en subkulturel infrastruktur taget på den måde form, og antallet af bands, barer, pladebutikker og fanzines voksede og bidrog til genrens permanente etablering i Tyrkiet.² Efterhånden som metalkulturen blev stadigt mere synlig i det offentlige rum i 1990'erne, førte det også til modreaktioner. Ligesom i USA (Weinstein [1991] 2000), Skandinavien (Hjelm m.fl. 2009) og Egypten (LeVine 2009) opstod der i Tyrkiet også det, man kunne kalde en moralsk panik omkring metalmusik og satanisme i slutningen af 1990'erne og begyndelsen af 2000'erne (Hecker 2012; Hecker og Mattsson 2022). Den udløsende faktor var mordet på en ung kvinde i september 1999, hvor gerningsmændene hævdede, at de have handlet på Satans befaling (Mattsson 2025, 96). Forud for dette havde man dog allerede set flere års sensationsprægede mediereportager, som fremstillede metalmusik og især black metal som en trussel mod Tyrkiets unge og som en vej til satanisme (Hecker 2012, 79ff). Den moralske panik omkring satanisme og metal blev genaktualiseret i forbindelse med to selvmord nogle år senere og blev til tider så opkørt, at tyrkiske forældre brændte deres børns plader med metalmusik og klippede deres lange hår af. Politiet oprettede endda en særlig indsatsgruppe med fokus på at imødegå den såkaldte "satanistiske terrortrussel" og arresterede unge, der gik klædt i sort. Trods omfattende efterforskninger fandt man dog ingen beviser på, at en satanistisk terrororganisation skulle findes, og i midten af 2000'erne havde scenen genvundet sin styrke. I dag er metalscenen fortsat veletableret i tyrkiske storbyer.

Erlik i tyrkisk metal

En figur, der jævnligt optræder i populærkulturelle fremstillinger af tengrisme og tyrkisk mytologi, er Erlik (også kendt som Erlik Han eller Yerlik). Som det ofte er tilfældet med mytologiske væsener, hersker der ikke enighed om, hvad Erlik kan, eller hvilke kræfter han besidder (se Cook 2002 for en sammenligning med antikristfiguren Dajjal i muslimsk tro). Som nævnt, er en af de tidligste kilder til Erlik Orkhon- og Jenisej-inskriptionerne fra 700-tallet. Her bærer guden navnet *erklig*, hvilket betyder "stærk" eller "mægtig", og han nævnes i forbindelse med skabelsesmyten (Büchner og Doerfer

² Fanzines er ofte egenproducerede pamfletter eller mindre magasiner produceret af og ofte for en bestemt musikscene. Indholdet minder om det, der findes i større pamfletter og magasiner, fx interviews med bands, musikanmeldelser og nyheder, selvom det typisk er enklere i stil og billigere i produktionen. Nu om dage findes mange online-zines i tillæg til de trykte.

2012). Endvidere associeres Erlik især med underverdenen og dermed kontakten til forfædre og med evnen til at fremkalde naturkatastrofer (Burnakov 2011). I 1900-tallet beskrev antropologer gerne Erlik som en parallel til Satan eller Djævelen blandt tyrkiske shamaner, fordi hans bolig siges at befinde sig på det 18. (undertiden niende) niveau af underverdenen (Burnakov 2011). Disse ligheder til trods må Erlik dog betragtes som en mere ambivalent figur end som så, og han kan bedst beskrives som hverken god eller ond, men udfører både det, der betragtes som 'gode' og som 'onde' handlinger (Burnakov 2011). Vægtlægningen af Erliks rolle som hersker over underverdenen samt hans forbindelser til død og mørke i nyere tengrisme og fremstillinger af tyrkisk mytologi har medført, at figuren har fået en fremtrædende rolle blandt tyrkiske metalbands både i Tyrkiet og i diasporaen.³ Nedenfor skal vi se nærmere på tre eksempler på, hvordan Erlik anvendes som en semiotisk ressource blandt tyrkiske metalbands. Det første af disse er bandet Erlik.

Erlik

Erlik er et relativt nyt band fra Ankara, som har udgivet en EP med samme navn, *Erlik* (2021). Bandet beskriver sig selv som et tyrkisk, militaristisk black metal-band og synes at være stærkt præget af nationalistiske idéer. Åbningsnummeret på *Erlik* (2021) er en instrumental fortolkning af den tyrkiske nationalsang "İstiklal Marşı", og en anden sang fra EP'en, "Gökte Kartal Yerde Bozkurt", som kan oversættes til "En ørn på himlen, en grå ulv på jorden", henviser ligeledes til det tydeligt nationalistiske symbol, den grå ulv (et symbol, vi vender tilbage til). I det følgende skal vi dog fokusere på EP'ens anden sang, "Ey Tengri Ey Erlik" ("Oh Tengri, oh Erlik"), hvis tekst gengives nedenfor.

Ey Tengri Ey Erlik

Anıtlar dikilir şanlı zaferlerimiz için / Yazılır kitabelere her destanımız / Kutsaldır at kutsaldır kadın kutsaldır savaş / Yol gösterir bizlere şahmeran / Gökten selamlar bizleri Tengri / Yeralından selamlar bizleri erlik / At üstünde atılan oklar / Yıkılan duvarlar / Ezer geçer süvariler böcekleri / Toprak titrer her adımımızda / Simsek çakar her haykırışımızda / Doğadır bizimle olan / Güçtür bizimle olan / Dikilir şanlı bayrak toprağın üstüne / Dikilir şanlı bayrak düşman kulelerine / Selam dururuz ey Tengriye / Selam dururuz ey Erlike

Monumenter rejses for vores glørværdige sejre / Alle vores epos indskrives på inskriptionerne / Hellig er hesten, hellig er kvinden, hellig er krigen / Şahmeran viser os vejen / Fra himlen hilser Tengri os / Fra underverdenen hilser Erlik os / Pile affyres fra hesteryggen / Nedrevne mure / Ryttere knuser og tramper insekterne ned / Jorden skælver ved hvert skridt vi tager / Lynet slår ned ved hvert af vores råb / Naturen er med os /

³ Udover brugen af Erlik blandt de tre grupper, der er genstand for analyse i artiklen her, nævnes Erlik blandt andet af det tyrkiske band Sirannon på deres album *Semper Caliga* (2011), i singlen 'Erlik Khan' fra bandet Tunga og hos bandet Kara Han, hvor sangen 'Erlik Han' findes på albummet *Canavarlar* (2021).

Styrken er med os / Det glørværdige flag rejses over jorden / Det glørværdige flag rejses
over fjendens tårne / Vi gør honnør til Tengri / Vi gør honnør til Erlik⁴

I teksten findes talrige referencer til tengrisme og tyrkisk førislamisk historie. Ordet 'kitabelere', som indgår i anden verselinje, har flere betydninger, men kan i denne sammenhæng oversættes med 'inskriptioner' og henviser sandsynligvis til Orkhon- og Jenisej-inskriptionerne. Sangen trækker desuden på nationalistiske forestillinger, der glorificerer krig, magt og dominans over fjender (selvom disse ikke bestemmes nærmere). Teksten fremhæver motiver knyttet til tyrkisk og/eller mongolsk krigskunst, såsom ridende bueskytter og heste, der har guderne Tengri og Erlik på deres side, og den tengristiske kosmologi, hvor naturen er en kraft i sig selv, bliver også tydelig (Isaacs 2021). Ud fra Weinsteins (2014, 58) typologi over hedensk metal kan Erlik forstås som et eksempel på 'chauvinistisk hedenskab', idet fjenden, om end uspecifik, sammenlignes med insekter. Videre siger teksten, at jorden skal prydes af "et glørværdigt flag", der på baggrund af bandets øvrige sangtekster må forstås som det tyrkiske. Henvisningerne til tengrisme bliver dermed tydeligt etno-nationalistiske, og det indtryk forstærkes yderligere i sangens musikvideo.

I Erliks egenproducerede musikvideo til sangen bliver den nationalistiske tone endnu mere udtalt.⁵ I lidt over halvdelen af den næsten fire minutter lange video veksles der mellem klip fra tyrkiske militæroperationer og af det tyrkiske flag. Fraværet af referencer til islam, bortset fra halvmånen på det tyrkiske flag, er bemærkelsesværdigt. I stedet består videoens anden halvdel af stillbilleder af illustrationer af Erlik lavet af den tyrkiske illustrator og kunstner Sevda Kaynakçı Yavaş. Her portrætteres Erlik ridende på en tyr, et dyr der ofte forbindes med styrke og magt (Aykun og Sanal 2023), hvilket understreger sangens fokus på netop disse værdier.

Gökböri

Det er ikke kun bands inden for Tyrkiets grænser, der benytter myter, motiver og referencer hentet fra tengrisme og tyrkisk førislamisk historie. Det forekommer også blandt bands i den tyrkiske diaspora. Et godt eksempel er bandet Gökböri fra USA. Bandet blev etableret i 2007 af Emre Balık, som er velkendt på den tyrkiske metalscene, fordi han også etablerede et af Tyrkiets første black metal-bands, *Pagan* (1995). Gökböri begyndte som en duo, men består i dag af tre medlemmer, og bandet har udgivet to albummer: *Balbal* (2013) på det amerikanske pladeselskab BUZ og *Erlik* (2017) på det tyrkiske selskab Hammer Müzik. Bandnavnet er sammensat af de tyrkiske ord *gök* (himmel) og *böri* (ulv) og kan altså oversættes som "himmelulv". Allerede her får vi således anslået de temaer, der behandles i bandets tekster. Begge deres udgivelser indeholder et væld af referencer til tyrkiske myter, historie og førislamisk religion, hvilket medlemmerne i interviews har fremhævet som deres vigtigste inspirationskilder (Black

⁴ Denne som alle øvrige tyrkiske sangtekster, der refereres, er oversat af forfatteren.

⁵ Erlik, *Ey Tengri Ey Erlik* (2021), produceret af Erlik, set på YouTube.

Metal Spirit 2013). Dette kommer især til udtryk på albummet *Erlík*, som vi nu skal kigge nærmere på.

Alle albummets otte sange indeholder mere eller mindre eksplicitte referencer til tyrkisk mytologi og tengrisme. Åbningsnummeret hedder eksempelvis *Tamuya*, som kan oversættes til “mod Tamu”, som er navnet på det, der i tengrismen svarer til underverdenen eller helvede, og hvor *Erlík* holder til. Albummets titelnummer, “*Erlík*”, er også interessant at kigge nærmere på. Eksempelvis indledes det med følgende linjer:

Derin suların iyesi / Gönderdi 43 etkeri / Tinler teker teker tamuya / Yeraltının beyi Erlík

De dybe vandes beskyttende ånd / Sendte 43 [tjenende] ånder / Sjæle én efter én mod Tamu / Underverdenens hersker Erlík

Teksten trækker på klassiske forestillinger om *Erlík* som hersker over underverdenen, hvortil menneskers sjæle sendes. *Erlík* fremstilles endog som hersker over naturkræfter såsom det dybe vand og herre over åndevæsener. Alle disse egenskaber er at finde i beskrivelser af *Erlík* (Burnakov 2011). Selvom disse elementer især har mørke konnotationer, understreger sangens mellemstykke, at *Erlík* ikke er så let at kategorisere:

İyi ile kötünün ötesinde / Bilinen öğretilerin dışında

Uden for godt og ondt / Uden for de kendte læresætninger

Her trækker teksten på fortællinger, der ikke entydigt kategoriserer *Erlík* som enten ond eller god, men som viser, at *Erlík* både kan gøre det, vi vanligvis anser for henholdsvis ondt og godt (Burnakov 2011). Det komplicerer *Erlík* som figur og overskrider så at sige den ofte binære opdeling mellem godt og ondt, som præger de abrahamitiske religioner. Henvisningen til “de kendte læresætninger” kan da også forstås som en indirekte reference til netop disse traditioner.

Det er ikke kun i Gökböris tekster, at semiotiske ressourcer knyttet til tengrisme optræder; de findes også på albummets omslag. Den sort-hvide illustration på forsiden af *Erlík* (2017) er udført af Dilek Baykara (se Billede 1). Forrest ses en langhåret og skægget mand med bar overkrop. I sin venstre hånd holder han et kranium, hvorfra der drypper en væske af en art, mens han i højre hånd holder om noget, der ligner en hammer. Fra begge hans tindinger vokser det, der ligner to grene, og blod drypper fra hans mund. Hans mørke øjne ser nedad. Fra taljen og ned er figuren ikke afbildet, men den fremstår som stigende op af skyerne. Øverst til venstre på omslaget ses en tohovedet ørn, der lader til at bringe eller sidde på nogle grene. I tyrkisk mytologi anses ørnen ofte som himlens modstykke til den grå ulv, og den er ligesom ulven blevet et vigtigt nationalt symbol.⁶ Ørnen fremstilles ofte siddende i verdenstræet og med to hoveder, og den anses som et symbol for Tengri (Aykun og Sanal 2023, 262). Det er uklart, hvilken figur omslaget er tænkt at afbilde. En oplagt fortolkning er, at det drejer sig om Tengri, eftersom figuren befinder sig blandt skyerne. Der findes dog også traditioner, som hævder, at

⁶ Se nedenfor for beskrivelse af ulven som symbol.

Erlik oprindeligt tilhørte den himmelske sfære, ligesom der også findes beskrivelser af, at han har drukket af kranier (Burnakov 2011). Uanset trækker omslaget tydeligt på elementer fra tengrisme og tyrkisk mytologi.

Billede 1. Forsiden til *Gökböri, Erlik* (2017), Hammer Müzik. Kunstner: Dilek Baykara.

Gökböris logo (se Billede 2) fortjener også opmærksomhed. Første og sidste bogstav i navnet er udsmykket med former, der øverst ligner pelsklædte ører eller vinger og nederst ligner to hugtænder, der drypper af blod. I et interview med online-zinet *Pasifagresif* forklarede bandmedlemmet Emre om baggrunden for logoet, der er lavet af Guthrie Iddings, en tidligere sanger i det amerikanske dødsmetal-band Daylight Dies: “Jeg bad ham fokusere på to temaer: Orkhon-alfabetet og ulvefiguren. De der ’ører’ tilhører ulven, som du sikkert kan gætte, og knivene viser konturerne af ulvens kæbe” (Saraçoğlu 2013).

Billede 2. Bandet Gökboris logo. Det første og sidste bogstav er udformet som to ulvører øverst og to hugtænder nederst. Tilsammen danner de omridset af et ulvehoved. Logoet er designet af Guthrie Iddings.

Som semiotisk ressource er ulven flertydig i Tyrkiet, og den rummer mange betydningslag. I dag associeres den nok mestendels med den militaristiske og højrenationalistiske organisation *Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı* (Den idealistiske stiftelses undervisnings- og kulturforening), også kendt som *Ülkücü Gençlik* og De Grå Ulve (Aras og Bacik 2000; Barnett m.fl. 2025). Organisationen, der i dag er klassificeret som en terrororganisation i de fleste europæiske lande, blev grundlagt i slutningen af 1960'erne af Alparslan Türkeş som ungdomsorganisation for det højrenationalistiske *Milliyetçi Hareket Partisi*, Nationalistisk Aktionsparti (herefter MHP). Som kaldenavnet så tydeligt viser, er ulven en central semiotisk ressource for De Grå Ulve, hvilket blandt andet knytter sig til myten om, at tyrkerne nedstammer fra stammoderen Ashina, der er en ulv (Stern 2025; Zoriktuev 2015). Som en helt central figur i tyrkisk mytologi har ulven dog også, som Stern (2025) påpeger, været anvendt af kemalister, tyrkiske interesseorganisationer, AKP og nationalistister, og “den grå ulv er som symbol urgammelt og kan ikke begrænses til en specifik organisation eller et politisk parti” (Stern 2025, 335).

Vigtigt for denne sammenhæng er det at bemærke, at både MHP og De Grå Ulve er stærkt etno-nationalistiske. Historisk har MHP opfattet sig som beskyttere af Mustafa Kemal Atatürk og hans kemalistiske arv, men under de seneste to regeringsperioder har MHP allieret sig med Tyrkiets ledende parti, AKP, som har været afhængig af støtten for at opnå flertal i parlamentet (Yilmaz 2021). Selvom Gökböri anvender ulven som semiotisk ressource, er det vanskeligere at kategorisere bandet som chauvinistisk hedenskab, da det i modsætning til bandet Erlik ikke gør brug af åbenlyst nationalistiske og militaristiske referencer. Gökböris brug af tengrisme fremstår mere 'neutral' i den forstand, at den først og fremmest trækker på ældre myter, legender og religiøse forestillinger.

Ohol Yeg

Hvor de to forudgående eksempler illustrerede, hvordan tengrisme bruges til at understøtte enten etno-nationalistiske eller mere 'neutrale' historiske forestillinger, viser det næste eksempel, hvordan tengrisme også kan anvendes i et tydeligt oppositionelt øjemed. Ohol Yeg er et black metal-band fra Ankara, grundlagt i 2014. Bandet har udgivet tre albummer i fuld længde samt flere EP'er og split-udgivelser. Det er især albummet *Ölü Orman* ("Død skov") fra 2017 og sangen "Pierce Through the Light", der er interessante i denne sammenhæng.

Pierce Through the Light

[...] (They are) Prayers to Erlik Khan / For the power / To bury Islam / To bury religions / To demolish the crescents / And to bury morals / Deep to the underground! [...] Pierce through the light / And through those who lack nature / Pierce, my spear / Pierce who praises the prudish god [...] Lord of the underworld / Dead for centuries / An unholy cave

[...] (Disse er) bønner til Erlik Khan / Om kraften / Til at begrave islam / Til at begrave religionerne / Til at ødelægge halvmånerne / Og til at begrave moralen / Dybt under jorden! [...] Bryd gennem lyset / Og gennem dem, der mangler naturen / Gennembryd, mit spyd / Gennembryd den, som lovpriser den puritanske gud [...] Underverdenens herre / Død i århundreder / En uhellig hule

I denne sang får Erlik en anden funktion end i de tidligere eksempler. Selvom de traditionelle forestillinger om Erlik som underverdenens hersker bibeholdes, mobiliseres Erlik Khan her som en semiotisk ressource knyttet til tengrisme og den religiøse tradition, der gik forud for tyrkernes overtagelse af islam. I modsætning til de tidligere eksempler påkaldes Erliks kræfter her for at gøre modstand mod islam. Ved at forbinde Erlik med tyrkernes førislamiske fortid får figuren samme funktion, som når skandinaviske black metal-bands anvender nordisk mytologi og asatro i deres afstandtagen til kristendommen (Granholm 2011; Fischer 2022; Hagen 2020). Teksten rummer endvidere en økologisk dimension i linjen "de, som mangler naturen", hvilket minder om den måde, hvorpå visse hedenske metal-bands kritiserer kristendommen for at give mennesket en ophøjet position i forhold til resten af verden (Weinstein 2014, 70). Islam fremstilles som en fremmed religion, og muslimer som værende ude af balance

med naturen, mens tengrisme modsat bliver et udtryk for tyrkernes sande rødder, som man bør vende tilbage til. Det betyder dog ikke, at bandet opfatter sig selv som praktiserende tengrisme. Forsangeren udtrykker det således:

Jeg interesserer mig for oldtyrkisk historie, mere specifikt oldtyrkisk mytologi, og hele bandets koncept bygger faktisk på tyrkisk mytologi, sådan som den så ud i det gamle Centralasien. Men jeg er ikke selv shaman eller noget lignende; jeg er bare interesseret i emnet.

Disse eksempler viser, hvordan semiotiske ressourcer knyttet til tengrisme kan tillægges et meningspotentiale af modstand mod islam.

Konklusion: En omstridt arv?

I løbet af sin tid ved magten har Tyrkiets ledende regeringsparti AKP i stigende grad søgt efter alternativer til den sekulære kemalistiske æra til at forankre den nationale identitet i. Givet partiets islamistiske præg har man aktivt forsøgt at islamisere den offentlige og politiske sfære (Yilmaz 2021; Yilmaz og Albayrak 2022). Inden for populærkulturen er dette blandt andet kommet til udtryk i en dyrkelse af Osmannerriget, som har ført til en markant stigning i såkaldt neo-osmanniske tv-serier, film og andre kulturprodukter, der glorificerer Osmannerriget (Çevik 2019; Ghulyan 2019; Kraidy og Al-Ghazzi 2013). Det til trods er AKP ikke fuldt ud lykkedes med at kontrollere populærkulturen, og forskellige former for modstand mod AKP udtrykkes også i netop populærkulturen, ikke mindst i musik (Parkinson 2018; Way 2019; Hintz 2021). Tyrkisk metalmusik er et eksempel på det, og artiklen her har analyseret og fremdraget eksempler på den voksende tendens til at inkorporere myter, fortællinger og referencer til tengrisme i tyrkisk populærkultur og et potentiale for modstand.

Som udgangspunkt kunne man forestille sig, at tengrisme som en del af Tyrkiets førislamiske arv kunne udgøre et stærkt alternativ til dyrkelsen af det neo-osmanniske, som promoveret af AKP, og fungere som et historisk alternativ, som individer kan knytte sig til i opbygningen af en national identitet. Men artiklen har også vist, at denne arv fortsat synes at være kontroversiel. Eksempelvis spurgte Ahmet Saraçoğlu, journalisten fra *Pasifagresive*, i sit interview med Gökböri om, hvordan bandet forholdt sig til, at mange i Tyrkiet som udgangspunkt opfattede brugen af referencer til tengrisme negativt (Saraçoğlu 2013). Selvom bandet udtrykte uforståenhed over for disse negative holdninger, er det et tema, som også er dukket op i mine egne interviews med medlemmer af den tyrkiske black metal-scene. Jeg er eksempelvis ved flere lejligheder blevet frarådet at interviewe visse bands med tydelige referencer til tengrisme med den begrundelse, at "de er fascister". Da jeg senere mødte et af de pågældende bands, afviste de selv sådanne anklager og hævdede, at deres brug af tengrisme var en del af en afstandtagen fra islam. Et bandmedlem udtrykte det, som følger: "Eftersom vores primære kamp, særligt i det tyrkiske samfund, er imod religion. Grundlæggende henviser vi til Erlik Khan som en frelser af det tyrkiske folk fra islam".

Hvordan skal man forstå disse forskellige opfattelser af tengrisme? Et muligt svar kan findes i de modstridende forståelser af Tyrkiets førislamiske arv. På den ene side har myter og legender om tyrkernes førislamiske historie, såsom dem om Ergenekon og Ashina⁷, været meget tæt knyttet til med det ultranationalistiske MHP og bevægelsen De Grå Ulve (Barnett m.fl. 2025). I disse sammenhænge bliver tengrisme forstået som en del af en bredere tyrkisk arv, der væves sammen med etno-nationalistiske forestillinger om det tyrkiske folks enhed og suverænitet (såkaldt turanisme) (Bölükbaşı og Bilici 2024). Inden for et sådant semiotisk regime er det muligt at fortolke referencerne til tengrisme som knyttet til ultranationalistiske partier og bevægelser, som nogle opfatter som fascistiske. Dette minder igen om den måde, hvorpå den ekstreme højrefløj i de skandinaviske lande har forsøgt at gøre krav på den oldnordiske arv (Barnett m.fl. 2025).

På den anden side viser eksemplerne ovenfor, at den tengrisme, som konstrueres inden for tyrkisk black metal, adskiller sig markant fra, hvordan nationalisterne fra De Grå Ulve har forstået tyrkisk historie. Hvor De Grå Ulve forener tyrkisk etno-nationalisme og islam, illustreret ved det såkaldte grå ulve-håndtegn, som står for islam, tyrkerne og verden, så findes der ingen sådanne referencer til eller glorificering af islam i de her analyserede eksempler fra black metal. I nogle tilfælde som i Ohol Yegs sang anvendes Erlik endda som en semiotisk ressource, der skal symbolisere en kamp *mod* og ikke *for* islam. Disse dobbelte meningspotentialer viser, at anvendelsen af tengrisme og den tyrkiske førislamiske historie kan beskrives som kontroversiel, men af forskellige årsager. Enten kan referencerne bruges i ultra- og etno-nationalistiske strømninger eller til at tage afstand fra islam og AKP's nuværende politiske projekt. Det er dog en nok alt for simpel kategorisering af den tengrisme, som i disse år er på fremmarch i Tyrkiet. Hvorfor tengrisme har oplevet en genopblomstring, og hvad der gør, at stadig flere tyrkere interesserer sig for landets førislamiske historie, er spørgsmål, der kræver yderligere forskning. Denne artikel har blot kradset i overfladen af disse spørgsmål.

Douglas Mattsson (douglas.mattsson@mau.se) er lektor i religionsvidenskab ved Malmö Universitet. Han forsvarede i 2025 sin ph.d.-afhandling ved Södertörn Högskola om tyrkisk black metal og islam. Mattssons forskning fokuserer på skæringspunktet mellem religion, politik og populærkultur, og blandt hans seneste publikationer er afhandlingen To Praise Disgrace: Islamic Semiotic Resources in Turkish Black Metal (2025) samt kapitlerne "The One-Eyed Curse: Dajjāl in European Extreme Metal" i Beyond Islamic Studies (2026, Brill) og "Inverted Islam as Non-Muslim Islam" i The Production and Consumption of Non-Muslim Islams (2025, Edinburgh University Press). Artiklen er oversat fra svensk af Morten Warmind.

⁷ Ergenekon-legenden handler om det tyrkiske folks ophav. Ifølge denne stammer nutidens tyrkere fra en dal ved navn Ergenekon. Der findes forskellige variationer, men typisk fortælles det, at en enkelt dreng, som havde overlevet kampe med konkurrerende stammer, kom i ulven Ashina varetægt. Siden, fortælles det, fik de børn sammen, og disse er grundlaget for de tyrkiske stammer.

Referencer

- Ackfeldt, Anders. 2025. *Islamic Themes in US Hip-Hop Culture*. Edinburgh University Press.
- Akgönül, Samim, og Anne-Laure Zwillig, red. 2024. *Druidism, Tengrism, Taaraism: Current Reactivations of Ancient Spiritualities and Religions, from Identity to Politics*. Transnational Press.
- Aras, Bülent og Gökhan Bacik. 2000. "The Rise of Nationalist Action Party and Turkish Politics". *Nationalism and Ethnic Politics* 6 (4): 48–64. <https://doi.org/10.1080-13537110008428611>.
- Arslan, Kerem Görkem. 2024. "Align the "Ancient One" with Our Lives: Analysing the Resurgence of An Ancient Cult to Shed Light on Contemporary Religiosity in Turkey". I *Druidism, Tengrism, Taaraism: Current Reactivations of Ancient Spiritualities and Religions, From Identity to Politics*, red. Samim Akgönül og Anne-Laure Zwillig. Transnational Press.
- Avci, Betül og H. Şule Albayrak, red. 2025. *From Rumi to Buddha: Charting Alternative Spiritualities in Contemporary Türkiye*. Palgrave Studies in New Religions and Alternative Spiritualities. Palgrave Macmillan.
- Aykun, Ali İlteriş og Şule Sanal. 2023. "Examining Animal Figures in Turkish Mythology in Terms of Veterinary Medicine History". *Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 12 (2): 259–69. <https://doi.org/10.31196/huvfd.1277644>.
- Bardine, Bryan Anthony, og Jerome Stueart. 2022. *Living Metal: Metal Scenes around the World. Intellect*. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=3072091>.
- Barnett, Daniel, Ana-Maria Bliuc og Ihsan Yilmaz. 2025. "Eagles and Grey Wolves: A Cross-cultural Analysis of Populist Adjacent Far-right Groups". *Analyses of Social Issues and Public Policy* 25 (2): e70028. <https://doi.org/10.1111/asap.70028>.
- Bira, SH. 2003. "Mongolian Tenggerism and Modern Globalism: A Retrospective Outlook on Globalisation". *Inner Asia* 5 (2): 107–17. JSTOR.
- Black Metal Spirit. 2013. "GÖKBÖRİ - ENTREVISTA". *Black Metal Spirit*, 7. oktober. https://www.blackmetalspirit.net/2013/10/gokbori-entrevista.html?fbclid=IwY2xjawQcFcNleHRuA2FlbQIxMQBzcnRjBmFwcF9pZBAYMjIwMzkxNzg4MjAwODkyAAEedPAIJyy37P_Y30GaXHAdql6BNhw_DOPdOjs7sHHLhH95jwACgjX14bZ6P4s_aem_2WsYkPF8Zt8sPyeL8flvbA.
- Burnakov, V. A. 2011. "Erlik Khan in the Traditional Worldview of the Khakas". *Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia* 39 (1): 107–14. <https://doi.org/10.1016/j.aea-e.2011.06.014>.
- Büchner, V. F. og Gerhard Doerfer. 2012. "Tañrı". I *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, red. P. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel og W. P. Heinrichs. Brill.
- Bölükbaşı, Yusuf Ziya og İlhan Bilici. 2024. "The Founding Ground of Turkism-Turanism in the Early Republican Period: Atsız Mecmua". *Studies in Ethnicity and Nationalism* 24 (3): 329–46. <https://doi.org/10.1111/sena.12433>.
- Çevik, Senem B. 2019. "Turkish Historical Television Series: Public Broadcasting of Neo-Ottoman Illusions". *Southeast European and Black Sea Studies* 19 (2): 227–42. <https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1622288>.
- Cinar, Meral. 2015. *Collective memory and national membership: identity and citizenship models in Turkey and Austria*. Palgrave Macmillan.

- Cook, David. 2002. *Studies in Muslim apocalyptic*. Studies in late antiquity and early Islam 21. Darwin Press.
- Duvar. 2022. "Turkish man wins lawsuit to change religion to Tengrism in official records". *Duvar English*, juni 14. <https://www.duvarenglish.com/turkish-man-wins-lawsuit-to-change-religion-to-tengrism-in-official-records-news-60927>.
- Eckerström, Pasqualina. 2024. "Forbidden Ecstasy: Pre-Zoroastrian and Zoroastrian Esotericism in Iranian Black Metal". *Religiographies* 3 (1): 92–107.
- Erlík, *Erlík*. 2021. Selvudgivelse.
- Erlík, *Ey Tengri Ey Erlík*. 2021. Produceret af Erlík. <https://www.youtube.com/watch?v=ZzVzZl6dyBU>
- Fischer, Jillian. 2022. "Pagan Metal Gods: The Use of Mythology and White Supremacy National Socialist Black Metal". *react/review: a responsive journal for art and architecture* 2 (0): 125–36. <https://doi.org/10.5070/R52056635>.
- Ghulyan, Husik. 2019. "The Spatialization of Islamist, Populist, and Neo-Ottoman Discourses in the Turkish Capital under AKP Rule". *New Perspectives on Turkey* 61 (november): 125–53. <https://doi.org/10.1017/npt.2019.15>.
- Golden, Peter B. 2011. *Central Asia in World History*. New Oxford World History Ser. Oxford University Press USA - OSO.
- Granholm, Kennet. 2011. "'Sons of Northern Darkness': Heathen Influences in Black Metal and Neofolk Music1". *Numen* 58 (4): 514–44. <https://doi.org/10.1163/1568527-11X577069>.
- Gökböri, *Balbal*. 2013. BUZ.
- Gökböri, *Erlík*. 2017. Hammer Müzik.
- Hagen, Ross. 2020. "'From the Dark Past': Historiographies of Violence in Norwegian Black Metal". I *Palgrave studies in the history of subcultures and popular music*, red. Bart van der Steen och Thierry P. F. Verburgh. Palgrave MacMillan.
- Halliday, Michael A. K. 1994. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. 9. impr. Arnold.
- Hecker, Pierre. 2010. "Heavy Metal in a Muslim Context: The Rise of the Turkish Metal Underground". I *The Metal Void: First Gatherings*, red. Niall W. R. Scott och Imke Von Helden. Inter-Disciplinary Press.
- Hecker, Pierre. 2012. *Turkish Metal: Music, Meaning, and Morality in a Muslim Society*. Ashgate.
- Hecker, Pierre. 2022. "Tired of Religion: Atheism and Non-belief in 'New Turkey'". I *The politics of culture in contemporary Turkey*, red. Pierre Hecker, Ivo Furman, og Kaya Akyıldız. Edinburgh University Press.
- Hecker, Pierre. 2024. "Did Political islam Fail? The Discursive Construction of Atheism and Nonreligion in Turkey". I *Nonbelievers, apostates, and atheists in the Muslim world*, red. Jack David Eller och Natalie Khazaal. Routledge.
- Hecker, Pierre og Douglas Mattsson. 2022. "The Enemy Within: Conceptualizing Turkish Metalheads as the Ideological 'Other'". I *Living metal: metal scenes around the world*, red. Bryan Anthony Bardine og Jerome Stueart. Intellect.
- Hintz, Lisel. 2021. "The Empire's Opposition Strikes Back: Popular Culture as Creative Resistance Tool under Turkey's AKP". *British Journal of Middle Eastern Studies* 48 (1): 24–43. <https://doi.org/10.1080/13530194.2021.1885849>.

- Hjelm, Titus, Henrik Bogdan, Asbjørn Dyrendal og Jesper Aagaard Petersen. 2009. "Nordic Satanism and Satanism Scares: The Dark Side of the Secular Welfare State". *Social Compass* 56 (4): 515–29. <https://doi.org/10.1177/0037768609345972>.
- Isaacs, Rico. 2021. "Tengrism". I *Routledge handbook of contemporary Central Asia*, red. Rico Isaacs och Erica Marat. Routledge.
- Kahn-Harris, Keith. 2007. *Extreme metal: music and culture on the edge*. Berg.
- Kraidy, Marwan M. og Omar Al-Ghazzi. 2013. "Neo-Ottoman Cool: Turkish Popular Culture in the Arab Public Sphere". *Popular Communication* 11 (1): 17–29. <https://doi.org/10.1080/15405702.2013.747940>.
- Kara Han, *Canavarlar*. 2021. Selvudgivelse.
- Kress, Gunther R. og Theo van Leeuwen. 2001. *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. Arnold [u.a.].
- Laruelle, Marlène. 2007. "Religious Revival, Nationalism and the 'Invention of Tradition': Political Tengrism in Central Asia and Tatarstan". *Central Asian Survey* 26 (2): 203–16. <https://doi.org/10.1080/02634930701517433>.
- Leeuwen, Theo van. 2005. *Introducing social semiotics*. Routledge.
- LeVine, Mark. 2009. "Doing the Devil's Work: Heavy Metal and the Threat to Public Order in the Muslim World". *Social Compass* 56 (4): 564–76. <https://doi.org/10.1177/0037768609345985>.
- Lyden, John C. 2019. "Definitions: What is the subject matter of 'religion and popular culture'?" I *The Routledge companion to religion and popular culture*, red. John C. Lyden og Eric Michael Mazur. Routledge.
- Løvland, Anne. 2019. "Social Semiotics in the Study of Religion". I *Political Religion, Everyday Religion: Sociological Trends*, red. Pål Repstad. BRILL. https://doi.org/10.1163/9789004397965_005.
- Manea, Irina-Maria. 2021. "Aesthetic Heathenism: Pagan Revival in Extreme Metal Music". *[Inter]sections* 9 (23): 59–76. <https://doi.org/10.31178/INTER.9.23.4>.
- Mattsson, Douglas. 2025. *To Praise Disgrace: Islamic Semiotic Resources in Turkish Black Metal*. Södertörn Doctoral Dissertations 227. Södertörn University.
- Ohol Yeg, *Ölü Orman*. 2017. Selvudgivelse.
- Otterbeck, Jonas. 2021. *The Awakening of Islamic Pop Music*. Edinburgh University Press.
- Parkinson, Tom. 2018. "'Indiistanbul': Counter-Hegemonic Music and Third Republicanism in Turkey". *Popular Music* 37 (1): 40–62. <https://doi.org/10.1017/S0261143017000563>.
- Rasit, Rosmawati Mohamad, Salasiah Hanin Hamjah, Azimah Misrom og Nur Hikmah Yahya. 2019. "Socio-Cultural Discourses of Muslim Society in Social Semiotics Aspect of Advertising Text in Malaysia". *Humanities & Social Sciences Reviews* 7 (5): 256–63. <https://doi.org/10.18510/hssr.2019.7531>.
- Saraçoğlu, Ahmet. 2013. "GÖKBÖRİ". *Pasifagresif*, augusti 12. <https://www.pasifagresif.com/2013/08/gokbori-rop/>.
- Şaraplı, Onur. 2021. *State ideology and education in Turkey, 1980–2015*. Peter Lang.
- Sharifova, S. Sh. 2021. "Scientific debate about the genre of the Orkhon-Yenisei inscriptions". *Turkic Studies Journal* 3 (4): 98–111. <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2021-4-98-111>.
- Sirannon, *Semper Caliga* (2011) Unmerciful Death Productions.

- Stern, Aurélie. 2025. "Nevruz and the Grey Wolf: From One Revisionism to Another". *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 33 (2): 321–39. <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2489307>.
- Tunga, Erlik Khan. 2025. Selvudgivelse.
- Wallach, Jeremy, Harris M. Berger og Paul D. Greene, red. 2011. *Metal rules the globe: heavy metal music around the world*. Duke University Press.
- Way, Lyndon C. S. 2019. *Popular Music and Multimodal Critical Discourse Studies Ideology, Control and Resistance in Turkey since 2002*.
- Weinstein, Deena. (1991) 2000. *Heavy Metal: The Music and Its Culture*. Rev. ed. Da Capo Press.
- Weinstein, Deena. 2011. "The Globalization of Metal". I *Metal rules the globe: heavy metal music around the world*, red. Jeremy Wallach, Harris M. Berger, och Paul D. Greene. Duke University Press.
- Weinstein, Deena. 2014. "Pagan Metal". I *Pop pagans: paganism and popular music*, red. Donna Weston och Andy Bennett. Routledge.
- Yildirim, Yavuz. 2023. "Heavy Metal in Turkey: Tracking the Tensions of Democratization in the 1990s". *Sociology Compass* 17 (10): 1–13. <https://doi.org/10.1111/soc4.13122>.
- Yilmaz, Ihsan. 2021. *Creating the desired citizen: ideology, state and Islam in Turkey*. Cambridge University Press.
- Yilmaz, Ihsan og Ismail Albayrak. 2022. *Populist and Pro-Violence State Religion: The Diyanet's Construction of Erdoğanist Islam in Turkey*. Palgrave Studies in Populisms. Springer Nature Singapore. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-6707-7>.
- Zoriktuev, B. R. 2015. "THE TURKIC VERSION OF THE ORIGINS OF THE ERGENEKUN LEGEND: MISTAKES AND DELUSIONS". *Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia* 43 (3): 107–15. <https://doi.org/10.1016/j.aecae.2015.11.011>.